

PÁDÁR ZSOLT

Plebejusok

POLITIKAI SZÍNHÁZ A SZENTESI DRÁMATAGOZATON

„Ti ennyire bátrak vagytok?” – hangzott el a kérdés 2013 nyarán a 23. THEALTER Fesztiválon, miután bemutattuk *A legnagyobb magyar* című előadásunkat. Csak hümmögtem, és nem tudtam igazán artikulált választ adni. Elgondolkoztam, hogy vajon miért érzi azt egy színházi kritikus, miért érzik a nézők úgy, hogy 2013-ban Magyarországon meglehetősen bátorságra van szükség ahhoz, hogy egy ilyen jellegű előadást – diákokkal – létrehozzunk és bemutasunk. Nem éreztem, nem éreztük magunkat különösebben bátoroknak, inkább az volt a közös vélemény, hogy nyitott szemmel-füllel járunk, s ha a dolgok, melyek körülöttünk, velünk történnek, bántják az igazságérzetünket, az igazságszeretetünket, akkor annak hangot adunk, s ezzel talán mások figyelmét is ráirányíthatjuk visszas dolgokra.

2014 nyarán, a következő THEALTER-en, Jászay Tamás a fesztiválrádióban már konkrétan azt kérdezte tőlem, hogy politikai színházat csinálunk-e? Mármint, hogy tudatosan, koncepciózusan elmozdult-e a tagozaton folyó munka a politikai-társadalmi színház irányába?

A jelen írás keretein belül azt szeretném megvizsgálni, melyek (voltak) azok az „együtt-hatók”, melyek kollégáimat és engem erre az útra állítottak. Írásomban tehát sorra veszem azokat a gondolkodókat, elméleti és gyakorlati színházi szakembereket és alkotókat, akiknek a munkássága személy szerint rám, illetve kollégáimra, mint diákszínjátszással foglalkozó

Horváth Mihály Gimnázium, Szentes: *A legnagyobb magyar*, 2013,
fotó: Révész Róbert

tanárookra hatottak, illetve igyekszem kitérni a drámapedagógiának és a közös alkotói munkának arra a „speciális”, szentesi módjára, melyel direkt-indirekt módon demokratikus állampolgárságra neveljük diákjainkat.

Alapanyagként elsősorban azokat az előadásokat fogom felhasználni, melyeket a szegedi közönség is látott (*A legnagyobb magyar*, 2013, *Gyűlölni nem*, 2014), illetve egy olyan, a THEALTER-en

nem szerepelt darabot, mely bemutatása után botránykővé vált (*Önmagával vívja*, 2013. – Ördögkatlan Fesztivál).

Brecht hatása

A jelen fiatalságának alaptraumája a „világba vetettség” érzése, amit egy kézlegyintéssel hajlamosak vagyunk elintézni: tinédzserkori válság. Ennél azonban sokkal többről van szó, amit tanítványaim – tapasztalom szaktanárként, drámapedagógiával foglalkozóként, osztályfőnökként – egészen élesen látnak, meg is fogalmaznak: a Z-generációnak nincs igazi kapaszkodója, nincsenek olyan ideák, elvek, eszmék, amelyekért lelkesedni lehetne, illetve tudniuk, helyette a virtuális valóság illúziói vannak, a szépség- és egészség-fasizmus dül. Ezzel párosul a szellem válságának továbbélése (Brecht alkotói korának kezdete óta!), melytől – a „látványcivilizációtól” (Mario Vargas Llosától kölcsönözve) – maguk is szenvednek. Kritikusok magukkal, kortársaikkal szemben is.

Brechtnél is az volt a fő törekvés, hogy „a fetisizált látszatokat az aktivitás mozdulatával leleplezze.” Felismerte a „szabodon lebegő értelmiségekben” a „jelen nem akarását”, csalódásukat az üres ideológiákban, a politikai, illetve művészi izmusokban, a „demokrácia nélküli demokráciában, a forradalmárok nélküli forradalomban.” Velük együtt szembesült a politikai-történelmi elmaradottsággal és epikus színházának létrehozása valószínűsíthetően abból a keserű tapasztalatából származik, hogy „A semmiből nem lesz semmi.”

Arra is Brechtet tanulmányozva ébredtem rá, hogy a társadalmi vagy politikai színház csinálásához tulajdonképpen „elengedhetetlen” a plebejus-lét. Plebejus-lét alatt értem azt, hogy ahhoz, hogy valaki politikai színház csinálásába fogjon az *Egész megváltoztatásának szándékával*, olyan léthelyzetben kell lennie, amely valamilyen szempontból a depriváltság élményét-szorongását nyújtja a benne lévőnek, és mintegy ösztönzi arra, hogy ennek a frusztráló állapotnak a megszüntetéséért tegyen. Ez lehet természetesen az anyagi-társadalmi hierarchia tükrében „plebejusság”, de lehet ilyen az uralkodó közerkölcs, a közízlés, a tömegek esztétikájával szemben marginalizálódott törekvés, mindennemű kisebbségi lét, szubkultúrához tartozás, vagy az uralkodó politikai rendszerrel szembeni ellenzékiesség.

A másik forrás: Paál István

A Szegedi Egyetemi Színpad néhai legendás vezetője úgy gyakorolt hatást a Szentesen folyó munkára, hogy személyesen soha nem járt nálunk. Az egykori és jelenlegi tanítók közül azonban többen voltunk személyes ismerősei, többen dolgoztunk is vele.

Vegyük tehát sorra „tétélesen”, hogy melyek azok a mozzanatok Paál István munkásságából, amelyek továbbélnék a szentesi irodalmi-drámai tagozat előadásaiban:

A „nyitott színház”: Paál egyik merész újítása volt a közönség bevonása az előadásaiba, azzal a céllal, hogy állásfoglalásra készítse azzal kapcsolatban, ami körülötte, a néző körül (és nem csupán a színpadon) zajlik. Ezek a rendezői elvek, illetve közlési módok az utóbbi években a tagozaton született előadások közül leginkább a *Gyűlölni nemben* érhető tetten. Utcaszínházi produkcióról lévén szó, kézenfekvőnek látszott a közönség oly módon történő bevonása, ahogyan tette azt annak idején Paál: a nézők Théba város polgárai lettek, akik megjelentek a népgyűlésen, hogy a város jövőjét befolyásoló politikai döntésekben állást foglaljanak. Diákjaink a közönség soraiban többször felbukkantak, agitáltak egyik vagy másik

szónok mellett, tudatosítva a nézőkben, hogy amiről döntenek, őket is érinti. A „népnek” a történelmi múltat meghamisító szobor felállításának támogatásáról vagy megakadályozásáról kellett döntenie: a mű Kreón és Antigoné megbékélését, egyetértését ábrázolta, s mindez a német megszállás áldozatainak Szabadság téri emlékműve leleplezésének másnapján.

A „*profán – szakrális*” forma (Jerzy Grotowski nyomán): „*gúny és apoteózis*”: a technika lényege, hogy a politikai hatalom megnyilatkozásait gúny tárgyává teszi oly módon, hogy kizárólag groteszk megnyilvánulási formákban jut kifejezésre, míg ezt ellenpontosítandó a szabadság apoteózisa dalokban, illetve non-verbális test- és térformákban halad egy katartikus csúcspont felé.

A politikai hatalom mint groteszk létforma az *Önmagával vívja* később botrányossá vált jelenetében bukkant fel újra. A darab alapötlete egy Mefisztó-történet. Egy tehetséges színházi rendezőt megkörnyékez a politikai hatalom, az ország legnagyobbínházának igazgatói székét ajánlja neki, ezzel azonban a főhősnek meg kell tagadnia korábbi emberi-művészi önmagát. Családtagjai, barátai véleménye közt őrlődik, míg az utolsó jelenet nyitva hagyja a kérdést: elfogadta-e vagy sem a felkínált igazgatói székét? Nyitva marad a néző számára is a kérdés: Te, kedves néző, elfogadnád-e? Az egész előadás díszlete egy nagyméretű asztal, leterítve piros, fehér és zöld színű drapériával. Ezen az asztalon, illetve körülötte zajlanak az események. Azt próbáltuk érzékeltetni (és nem a nemzeti szimbólumot meggyalázni), hogy éppen a hatalom az, amely bizonyos *közös* szimbólumokat, *közös* értékeket egy csoport nevében kisajátít, s a más véleményen levőket a közösségből kizárva a hatalom maga profanizálja ezeket az értékeket.

A profán-szakrális dichotómiát használtuk továbbá *A legnagyobb magyarban* is. Az új nemzeti színészgárdát megálmódó Elnök úr (szintén Paál István-i örökség, hogy korunk hőse nem Hamlet, Kőműves Kelemen vagy Caligula, hanem Übü, „a középszerű szörnyeteg”) és a sameszaiból álló – a castingot végrehajtó – zsűri tagjainak minden megnyilvánulása egy-egy groteszk gesztus. Az ötleten a „legnagyobb magyar ceruza” végét rágva gondolkodik az Elnök úr. A zsűribe focista múltja révén bekerülő Géza „műmájerkodva” dekázik. A legnagyobb magyar kézfogást hozza ajándékba a ripacs „színészkirály” István. Az Elnök úrnak a „legnagyobb magyar kolbászt” ajándékozza Tenkehornyáki Hubáné Etelka, aki hétgyermekes anyaként (Álmos, Előd, Ond, Kond, stb.) „mintaképző” magyar asszonyként kerül a zsűri tagjai közé. A mélypont pedig egyértelműen az Elnök úr által az új színészgárdának ajándékozott nyikorgó, tologatható nemzetiszín turul... Ezekkel a profanizált szimbólumokkal állítottuk szembe az előadás legvégén a játsszók testére festett szövegben a „szentet”, az általunk megkérdőjelezhetetlen értéket, a szabadságot. „Nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat”, illetve „Szeretnék maradni, maradnék szeretni” – szöveg az általunk megfogalmazott üzenet.

Párhuzamok Schilling Árpád színházával

Párhuzamokat kell írnom, mert az elmúlt évek szentesi előadásai hasonló logika mentén készültek (habár természetesen színvonalukban, művészi értékükben meg sem közelítik a Krétakör és Schilling munkáit), mint ahogyan Schilling gondolkodik, dolgozik.

Miért a párhuzam? Kortársak vagyunk Schillinggel, mindannyian a rendszerváltásban szocializálódtunk. Ugyanazok a meghatározó élményeink vannak a születő demokráciával kapcsolatban. Azóta eltelt huszonöt év és ugyanaz az alapélményünk – látva a jelenkor iskoláinak nagy részét, illetve a közéletet – mint Schillingnek: nem elég, hogy nem sok minden

változott, hanem szinte semmi sem változott. A demokrácia intézményi keretei felálltak, de nem működnek, vagy nem működnek demokratikusan, mert sem az idősebb nemzedékek, sem a fiatalabbak nem tanulták meg a demokráciát.

Melyek azok a schillingi gondolatok, amik töredékesen vagy teljes egészükben tetten érhetők a szentesi gondolkodásban, műhelymunkában?

Egyenrangú emberek közösségében szabadnak lenni. A drámapedagógusi feladatok közül kiemelkedik a tanár(ok) és a tanulók közötti bizalmi viszony kialakítása. A 14 évesen otthonukból kiszakadt diákjaink a legszemélyesebb problémáikat osztják meg velünk őszintén. Ennek alapfeltétele, hogy mi, pedagógusok is mindig és minden helyzetben őszintén nyilatkozzunk meg nekik. Ha önazonos személyiségek állnak előttük, sokkal inkább válnak maguk is azzá.

A kulturális, szociális, mentális elmaradottságról. Sokszor és sok fórumon hangoztatjuk: a szentesi tagozat irodalmi-drámai tagozat, nem pedig „színészképző”. Elsősorban közösségépítés folyik, a Schilling által is felvetett felelősségvállalással a közösségben meghozott döntéseinkért. Emellett, vagy éppen e célból az értelmi mellett az érzelmi intelligencia fejlesztésére fordítunk hangsúlyt, hogy diákjaink „szociális és mentális egészsége” kialakuljon, illetve továbbfejlődjön. A tréningek, drámaórák elsősorban azt szolgálják, hogy tanulóinkban oldjuk a zárkózottságot, az életkorukból, szocializációjuk korábbi szakaszából magukkal hozott frusztrációikat, agressziójukat, fejlesszük bennük az önmaguk és társaik iránti elfogadást, megbecsülést, a más vélemény intelligens elfogadását vagy intelligens kritikáját. Schillinggel élve: igyekszünk „európai mércével mérni” őket.

A művészet = szabadság és az őszinteség zsarnoksága. Talán a legfontosabb tétel abban a tekintetben, hogy milyen akarat/szándék szülte az elmúlt három év előadásait: nem vagyunk művészek, „csak” kíméletlenül őszinték (diákok, tanárok egyaránt) önmagunkkal, a nézővel, a szélesebb társadalmi közeggel szemben. Mertünk őszinték lenni, segítő szándékkal interakcióra hívni a nézőt, ráébreszteni, hogy az őszinteség rögzösebb út, de hosszú távon kifizetődőbb: nem hagytunk lehetőséget kibújni... Az is igaz, hogy nyersen fogalmaztunk, indulatból (*A legnagyobb magyar, Önmagával vívja*) – megengedtük magunknak ezt a szabadságot. Talán irigyelték is minket érte. Meg is büntettek érte.

Demokráciára nevelés a színházzal Szentesen

A tagozat mindennapi működése, az ott folyó munka alapvetően a demokratikus alapelvek szerint folyik. A darabok témáit közösen választjuk ki. Fontos, hogy a tanár ott is csak közvetít a tanulók között, mederben tartja a beszélgetést. A legfontosabb alapszabály, hogy nincs rossz ötlet, nincs használhatatlan vélemény. Nem minősítjük a megnyilvánulásokat. A másik ötletére való reagálás is a parlamentarizmus szabályai szerint történik. A konszenzus kialakítása a cél, mégpedig úgy, hogy a lehető legtöbb diák számára elfogadható legyen a végeredmény. Ha maradnak tanulók kisebbségben a véleményükkel, megtanulják, megtanulták elfogadni azt, hogy a demokrácia nem azt jelenti, hogy mindig minden mindenkinek jó, hanem a többségi akarat kifejeződése, és a kisebbségnek – a közösség iránti felelősségből – el kell fogadnia azt és konstruktívan együtt kell működnie a többiekkel, a többséggel. Ez a legnehezebb, de 11-12. osztályra már nemigen marad olyan diák, aki akadályozná a közös munkát – addigra a *közösség felelősséggel gondolkodó és cselekvő tagjaivá* válnak.

Nem csoda tehát, hogy tanulóink nem akartak csöndben maradni. Ez a tanulói szándék találkozott a tagozaton tanító pedagógusok elszántságával, így születtek az elmúlt évek elő-

adásai. Ha úgy tetszik, működésbe lépett a Brecht kapcsán is említett plebejus-életélmény: úgy akartunk harcolni, hogy elmondjuk: máshogy gondoljuk, értelmes és eredményre vezető vitát akartunk kezdeményezni.

Nincs csönd azóta sem Szentesen. Ugyanezen elvek mentén dolgozunk tovább, bár az aktuálpolitika eseményeire történő közvetlen reakciókat felváltotta egy elvontabb, ha úgy tetszik, „filozofikusabb” attitűd. Legújabb előadásaink az igazság/igazságosság és a hatalom, illetve a bűn és a felelősségvállalás problematikáját vizsgálják. Szembesülünk, szembesítünk. Megyünk tovább, abban a reményben, hogy egyre többen csatlakoznak majd hozzánk.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Brecht, Bertolt: *Színházi tanulmányok*. Magvető, Budapest, 1969.

Conrad, Diane: A „veszélyeztetettség” fiatalkori tapasztalatai. In: *Színház és Pedagógia. A dráma mint társadalomkutatás*. L'Harmattan, Budapest, 2010.

Horváth Kata: Színházi nevelés, mint társadalmi performansz. In: *Színház és Pedagógia. Elméleti és módszertani füzetek. Társadalmi performansz*. Káva Kulturális Műhely, Budapest, 2009.

Horváth Kata: A tekintély drámája az iskolában. In: *Színház és Pedagógia. Drámapedagógiai esettanulmányok II. Akadályverseny–Szabadság-projekt az iskolában*. L'Harmattan, Budapest, 2010.

Perjécsné Dózsa Erzsébet: *Paál István rendezői munkásságának elemzése*. Szakdolgozat. Színház- és Filmművészeti Főiskola, 1991.

Schilling Árpád: *Egy szabadulóművész feljegyzései*. Korszerű gondolatok. Krétakör, Budapest, 2008.

Szabó Veronika: Akadályverseny – Demokráciára nevelés színházzal Magyarországon. In: *Színház és Pedagógia. Drámapedagógiai esettanulmányok II. Akadályverseny–Szabadság-projekt az iskolában*. L'Harmattan, Budapest, 2010.

Ungvári Tamás: *Brecht színházi forradalma*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

Vajda György Mihály: *Modernség, dráma, Brecht*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981.

Horváth Mihály Gimnázium, Szentes: *Gyűlölni nem*, 2014,
fotó: Révész Róbert